

ЛЮДИ. ПОДІЇ. ФАКТИ

УДК 070: Самчук (1939/1945)

© Віталій ГЕДЗ

ЖУРНАЛІСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У. САМЧУКА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розповідається про журналістську діяльність У. Самчука в роки Другої світової війни. Аналізуються статті, вміщені письменником у часописах «Волинь», «Українське Слово». Передається враження журналіста під час перебування в окупованому Києві восени 1941 р.

Ключові слова: Улас Самчук, журналістська діяльність, Друга світова війна, окупація, ОУН (М), «Волинь», «Українське Слово», О. Теліга, В. Багазій.

Період нацистської окупації – один із найбільш несприятливих і трагічних в історії української журналістики. Однак у ті жорстокі дні українські журналісти взяли на себе подвижницьку місію і з честю виконали її. Ще донедавна тема преси в окупованій Україні вважалася неперспективною і за неї бралася незначна частина науковців. Зрозуміла і причина: спрацьовував фактор комуністичної пропаганди в оцінці тематичного змісту цієї періодики, що фальшувалася як провідниця «ідей буржуазного націоналізму». Крім того, автори публікацій були позначені тавром колабораціоністів.

Навіть із здобуттям Україною незалежності питання преси, яка виходила під час німецької окупації й мала колосальний дослідницький матеріал, не стали об'єктом наукового дослідження.

Газеті «Волинь» періоду нацистської навали присвячено кілька наукових праць Ю.Г. Шаповала, а саме: «Газета «Волинь» як український часопис (1941 – 1944 рр.)», «Чого не гоїть огонь» [29, 122–138; 30].

Короткий огляд тематичного спрямування публікацій журналістів газети «Волинь» здійснив І. Павлюк у своєму дослідженні «Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917 – 1939, 1941 – 1944 рр.» [9]. Частково аналізує діяльність видавництва «Волинь», публіцистику Уласа Самчука та журналістів газети в дисертаційному дослідженні «Вплив громадсько-політичної та літературної

діяльності Уласа Самчука на розвиток української національної свідомості (1920-ті – 1990-ті роки)» А. Жив'юк [5].

Попри всі труднощі в розумінні й оцінці цього складного періоду в історії України, з кожним роком історична наука поповнюється новими цікавими дослідженнями та відкриттями в царині проблем організації, функціонування, висвітлення тематичного діапазону української преси періоду німецької окупації в роки Другої світової війни.

За підрахунками істориків, на теренах України в період нацистської окупації виходило від 115 до 500 періодичних видань [6; 31, 131–158]. Нині у фондах Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років» зберігається 16 примірників газет нацистської навали [27].

Науковці Меморіалу проаналізували часописи, які зберігаються у фондосховищах музею. Увагу дослідників привернула інформація на шпальтах двох часописів – «Українське Слово» та «Український голос» про Уласа Олексійовича Самчука [28]. Як засвідчило більш детальне вивчення біографії відомого українського письменника, нині багато відомо про його письменницьку діяльність і майже нічого не відомо про його журналістську стежу.

З огляду на це постало питання щодо доцільності дослідження журналістської діяльності Уласа Самчука в роки Другої світової війни. На жаль, у фондах Меморіального комплексу немає жодного примірника газети «Волинь», яка б містила статті письменника. Проте цей часопис був виявлений в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського¹.

Періодичність виходу «Волині» була такою: з 1 вересня 1941 р. до 19 жовтня 1941 р. один раз на тиждень, з 19 жовтня 1941 р. до 7 січня 1944 р. – двічі на тиждень (у четвер і неділю). Вартість при цьому зросла за один примірник з 50 к. до 1 крб.

З 1 вересня 1941 р. до 4 червня 1942 р. «Волинь» виходила у форматі А-2, з 4 червня 1942 р. до останніх друкувалася у форматі А-3.

З 19 квітня 1942 р. «Волинь» набуває нового статусу, розширивши територіальні межі впливу на формування світогляду читачів – «Волинь. Український часопис». У номері від 9 вересня 1943 р. за вказівкою німецького видавничо-друкарського товариства з обмеженою відповідальністю «Преса України» типологічну ознаку «Український часопис» було знято. Без цих слів газета виходила до 7 січня 1944 р. Саме з першого дня випуску головним редактором газети був У.О. Самчук.

Народився 20 лютого 1905 р. в с. Дермань Дубенського повіту Волинської губернії (нині Здолбунівський район Рівненської області). У 1913 р. сім'я переїхала в с. Тилявку Кременецького повіту, однак із Дерманем У. Самчук зв'язків не втрачав. У 1917 – 1920 рр. він навчався в чотирикласній початковій школі, що діяла при Дерманській Св. Феодорівській учительській семінарії, у 1921 – 1925 рр. – у Кременецькій українській змішаній приватній гімназії імені Івана Стешенка. Перед закінченням гімназії Уласа Самчука покликали до польського війська (гарнізон міста Тарнова). 23 серпня 1927 р. він дезертирував, після чого потрапив до Веймарської

¹ За період 1941 – 1944 рр. вийшло 233 примірники газети «Волинь». У фондах Інституту рукопису зберігається понад 200 номерів часопису, які були доставлені до бібліотеки з Українського музею в Празі (Чехія).

Німеччини, де працював у м. Бойтені як наймит в одного міщанина, розвозив рольвагою покопальнях і гутах залізо. З 1927 р. навчався у Бреславському університеті. «Німецький» період життя Уласа Самчука позначений тим, що завдяки Герману Блюме він (як вільнослухач) студіював у Бреславському університеті. Мама Германа Блюме, Германіна фон Лінгейсгайм, люб'язно дала притулок «обідраному українцю» у своїй оселі й терпляче навчала його німецької мови. Удруге допоміг Герман Блюме Уласові Самчуку через п'ятнадцять років: завдяки його клопотанню німці 20 квітня 1942 р. випустили письменника, якого арештували 20 березня, з Рівненської в'язниці. Герман Блюме в Рівному перебував на посаді начальника цивільної поліції райхскомісаріату «Україна».

З 1925 р. Улас Самчук почав друкувати оповідання у Варшаві в журналі «Духовна Бесіда», згодом – у «Літературно-науковому віснику» та інших журналах (видані окремою збіркою «Віднайдений рай», 1936 р.). Свої перші новели майбутній письменник надіслав до часопису з Німеччини, там виникли задуми великих епічних полотен.

У 1929 р. У. Самчук переїжджає до Чехословаччини, навчається в Українському вільному університеті в Празі. Однак жодного вищого навчального закладу він так і не зміг закінчити. Кожну дисципліну Улас Олексійович опановував без учителів, самотужки. Він бездоганно володів німецькою, польською, чеською та російською мовами, меншою мірою – французькою.

У Чехословаччині Улас Самчук проживав з 1929 р. до 1941 р. Прага в 1920 – 1930-х рр. жила бурхливим науковим та культурно-мистецьким життям. До безпосереднього оточення, яке творило «його Прагу», письменник зараховував Олександра Олеся, Спиридона Черкасенка, Олексу Стефановича, Оксану Лятуринську, Олега Ольжича, Михайла Мухина, Миколу Бутовича, Роберта Лісовського, Степана Смаль-Стоцького, Дмитра Дорошенка, Миколу Галагана, Леоніда і Надію Білецьких, Дмитра Антоновича, Сергія Шелухіна, Микиту Шаповала, Валентина і Лідію Садовських, Русових, Яковлевих, Мідних, Батинських, Слюсаренків, Щербаківських, Сімовичів, Лашенків, Горбачевського та Ольгерта Бочковського. У Празі Улас Самчук входив до Студентської академічної громади. У 1937 р. з ініціативи Євгена Коновальця була створена культурна референтура Проводу українських націоналістів (ПУНу) на чолі з Олегом Ольжичем, центром якої стала Прага, а однією з головних установ – Секція митців, письменників і журналістів, де головував Самчук. Культурна референтура ПУНу відіграла значну роль у проголошенні незалежності Карпатської України.

З осені 1938 р. до весни 1939 р. Улас Самчук був референтом пропаганди Українського Національного Об'єднання у Хусті, а також фахово виконував обов'язки звітодавця командування Карпатської Січі до нью-йоркської «Свободи» та паризького «Українського Слова». На цій землі Самчук спізнав також і гіркоту чергового у своєму житті полону. У мадярській в'язниці він пробув п'ять діб. Чимало його побратимів тут загинуло.

Агітаційні статті У. Самчука «12. Лютий», «Сталося», що друкувалися на шпальтах газети «Нова свобода», яка виходила у Хусті, закликали до національної самосвідомості закарпатців і боротьби за незалежну Карпатську Україну. З «місця події» у 1938 – 1939 рр. Самчук надрукував у газеті «Українське Слово» (Париж) декілька матеріалів, більшість із яких підписував криптонімами (П.Б.; М.П.), зокрема, такі публікації: «Пряшів – Хуст», «Український Клондайк», «Село Буштино», «Гуцульщина», «З святочних днів Карпатської України», «Волищина», «Чеський генерал – міністр Карпатської України», «Хуст тривожний і Хуст святочний», «22 січня», «Свалява», «12. Лютий Карпатської України», «Вибори в Карпатській Україні», «Січ іде!», «Ген Курманович у Хусті», «Дні невпевненості», «Наростання трагічного», «З кривавих днів Карпатської України», «Через Словаччину», «Увага – гачок!».

У вересні 1941 р. у складі однієї з похідних груп ОУН (м) повернувся на Волинь (до Рівного), де був редактором газети «Волинь» до арешту.

У газеті «Волинь», починаючи з 1 вересня 1941 р., Улас Самчук опублікував 31 передову статтю, 4 серіали репортерської публіцистики загальною кількістю 35 публікацій, а саме: «Крізь бурю й сніг» (Репортаж з поїздки до Києва) – 8 матеріалів; «У світі приблизних вартостей» – 9 дописів; «У світі занепаду і розкладу» – 11 матеріалів, «Колеса мусять крутитись...» – 7 матеріалів; 3 уривки з художніх творів; 42 різножанрові матеріали (кореспонденції, огляди, рецензії, замітки, фейлетони, відповіді), що загалом становить 111 публікацій.

У контексті публіцистики Самчука періоду Другої світової війни сакраментального значення набуває образ України. І це не випадково. Адже він належав до публіцистів із середовища еміграції, був зорієнтований на творення ідеального романтично-піднесеного образу Батьківщини. Улас Самчук так само, як і Євген Маланюк, Олег Ольжич та Олена Теліга, зазнав впливу націєтворчої романтики. Образ України у творчості цих письменників часто полемічно загострений, підкреслено ідеалістичний, виразно міфологізований.

У передовій статті «За мужню дійсність» газети «Волинь» Улас Самчук пише про стражденну долю українців на своїй землі, яку встановили режими окупантів – Польщі та Москви: «На нашій землі, на землі наших предків нам відмовлялося користуватися з найзвичайніших прав, які прислужують кожній людині нашого європейського суходолу. Відмовлялося право на нашу національну належність. Відмовлялося право бути спадкоємцями наших споконвічних предків. Відмовлялося право рідної мови, церкви і т. д.» [12].

Однак і більшовицька влада нічого доброго на українську землю не принесла. Зокрема, протягом двох останніх років у Західній Україні режим накоїв чимало лиха, і Самчук гнівно заявляє: «Це не був державний режим. Це була чума. Та сама, що «з лопатою ходила і гробовища рила, рила», як це є у Шевченка. Так. Та чума більшовизму рила одно величезне гробовище, у якому мав знайти свій кінець весь український народ» [30, 237].

Улас Самчук у своїй передовій статті «За мужню дійсність» висунув такі гасла: «Розбудова України і організація українського народу – ось основні меседжі нашого

часу. Не якісь старі прорахунки, нікчемне амбіціонерське розбиття, не групова закукуріченість... І не отаманщина. А солідарна, творча будуюча і організуюча праця. Праця всього народу, праця кожної творчої одиниці. Ми цілком свідомо підкреслюємо оці дуже конкретні й дуже конечні завдання і виразно ставимо їх, як противагу нашого політичного розбиття, нашого дивовижного незрозуміння такої виразної і такої важливої політичної дійсності на суходолі Європи» [12].

Справу самовідданих борців за українську ідею Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Симона Петлюри, Дмитра Донцова, Агатангела Кримського, Софії Русової та інших видатних діячів національного відродження продовжив у складний і тривожний час війни Улас Самчук. Він вважав, що національна ідея не запанує в Україні без конструктивного державництва. Щоб його здобути, потрібна, на думку публіциста, воля.

Ідея національної свідомості українців є лейтмотивом усієї публіцистики У. Самчука, надрукованої у газеті «Волинь». У передовій статті «Героїзм наших днів» ідеться про те, що саме війна вчить наш народ бути свідомим: «Свідомим своєї політичної міці. Свідомим великих культурно-творчих надбань і, нарешті, навіть свідомим своєї крові, своєї раси». Чому ж на тлі українсько-визвольного руху впродовж усієї історії нашого народу стільки невдач? – апелює до сучасників автор і знову запитує: «Чому й далі ми політично майже оголені?». Цю проблему він вбачає у тому, що «головною причиною нашого політичного безсилля є не повне включення нашого суспільства у життя. Ми не заповнили всіх клітин, якими суспільство живе. У нас ненормально функціонують усі суспільні складники. Аж до цього часу ми звертали увагу на один бік справи – на національну свідомість. Казали любити мову, пісню, звичаї, носити свої барви, шапки, штани... Все то є, можливо, потрібні речі, але все то навіть здалека не є те, що потребує живий, чинний, творчий народ» [15].

В умовах німецької цензури Самчук сміливо порушував українське питання: здобуття державності, об'єднання національно-патріотичних сил для боротьби за самостійну, незалежну Україну, відродження рідної мови, культури, організацію та розбудову міст і сіл України, вітчизняної промисловості та сільського господарства. Хоча циркуляри німецької цивільної адміністрації в Рівному зобов'язували редактора та редакційний колектив працювати по-іншому.

В українських патріотів захоплення рожевими мріями з приводу того, що німці дозволять побудувати незалежну, самостійну Україну, швидко розсіялося, і вже з листопада 1941 р. українські сили самоорганізуються для боротьби з німецькими окупантами: «Така бентежлива ситуація між молотом і ковадлом домінувала у наших українських домініях, однак ми були, ми жили, ми діяли. І не думали здаватися. Наше село формувало свої фаланги спротиву, наше місто видержувало натиск терору, наша редакція сперечалася. Моє особисте «бути чи не бути» день-щодень важилось на вазі сліпої Фортуни, але я не думав здаватися також. Я писав передовиці виразно ризикованого змісту» [11].

Зі сторінок «Волині» У. Самчук дає поради, як жити людям у дні анархії, хаосу, міжусобиць. Повчальною з цього погляду є його передова стаття «Рівновага»:

«У багатьох засадничих справах і при різних обставинах приходиться говорити про рівновагу. Передовсім про рівновагу духу... бо звідси впливають всі наші чини, які в остаточному дають підсумок всього. Особливо вказано і необхідно для нас говорити про рівновагу у наш, винятково твердий, час» [14].

Публіцистика Самчука в газеті «Волинь» у цілому не відзначається системністю, їй загалом властива стихійність, поспішність, бо творилася вона не в ідеальних творчих умовах, а в жорстоких днях війни. Цей вид літератури був надзвичайно сміливим, непокірним, агітаційним, сповненим звернень і закликів до рішучих дій українського народу, єднання Сходу і Заходу України для єдиної мети – боротьби за власну державу. Через багато років Самчук напише ці правдиві слова про свою творчість рівненського періоду: «...Мені здається, що їх мусіла писати людина у великому поспіху під тиском глибокого розпачу. Знаючи, що це значило для неї як не смерть, то ще гірше, ніж смерть – роки концентраційних таборів. І навіть тепер годі сказати, чому тоді навіть такі перспективи не дуже лякали. Можливо, тому, що це був клімат життя. То ж це було на фронті. І хто тоді думав про те, де чекає тебе твій кінець. І коли нас когось оминала смерть, ми приписували це тільки особистому щастю. Значить, нам не судилося. Так само, як іншим – судилося» [11, 108].

Самчук усією своєю творчістю обстоював українську націю як європейську, він різко засуджував нав'язливу думку більшовицького «старшого брата» про те, що українці – не нація, а меншовартісна народність. Віковічне пригнічення української нації зовнішніми ворогами й віковічна боротьба українського народу за свої національні та людські права, на думку Самчука, повинні мати логічне розв'язання цього складного питання саме в роки Другої світової війни. Яким чином? Самчук дотримувався концепції щодо національного питання проводу ОУН (м), до якого й сам належав, що лише внутрішньою самоорганізацією всіх ділянок українського життя, особливо культурологічного, яке покликане виховувати нову, вільну свідомість кожного українця, відроджувати націєтворчі ідеали, культурні цінності, етнотрадиції, утверджувати в житті кожного українця з ранніх років дух патріотизму, любові до своєї Батьківщини. Усю воєнну публіцистику У. Самчука пронизує наскрізна ідея утвердження українського народу як самодостатньої європейської нації, тому він слушно зауважує: «І що ж лишається? Нічого іншого, як боротьба. Нічого іншого, як лишитися тим, чим створила нас природа – європейцями... По натурі й усобленню... Повдачі і світосприйманню. Європейцем з тим надголовком, яке дістала людина, будучи поділена мовно і державно. Бути європейцем – це значить бути і українцем. Якраз... Бо мова матері і духовість народу – це, по суті, і є те, що так вирізняє європейську людину та робить її безкомпромісовою» [19].

У Самчуковому трактуванні національна ідея – це те, що згуртовує народ, особливо на переломних, критичних етапах історії, пробуджує в ньому героїзм, готовність до подвигу, до жертв в ім'я важливої, великої мети: «Ми хочемо, щоб перемогла та сила, яка має на увазі не тільки своє «ми», але й наше «ви». Ми згодні понести за це великі жертви, вложити на це багато праці. І одразу чесно й одверто зазначаємо, що наш народ, хай собі на нього як хто хоче дивиться, був і вічно буде на

цій землі. Він діяв і діє, і з кожним роком, без огляду на обставини, його господарський, політичний і навіть моральний потенціал набирає все більшої потужності. Його свідомість, порівнюючи ще до недавнього минулого, неймовірно зросла, й у наш час немає вже такого чудодійного еліксиру, який би ту його свідомість зменшив. Це є не порожнє слово, й говориться воно в ім'я тих конечних і дуже важливих цілей, в ім'я колосальних завдань, накинених Європі сучасною світовою війною» [17].

Автор – очевидець доби, її нерв і пульс. Він не самотній, бо має багато однодумців, які хочуть творити для України, але пов'язані путами більшовицької залежності за все: за місце робоче, за квартиру, за місце під сонцем. Трагедію творчих особистостей публіцист передає, змальовуючи талановиту людину І.П. Кавалерідзе: «Дивне, зовсім своєрідне враження. І наше то все й не наше. Сам К... не лише український режисер, а й український скульптор. Творець численних пам'ятників Шевченку, Сковороді, творець таких фільмів, як «Прометей», як «Коліївщина», як «Злива», як «Наталка Полтавка». З нього чується сила української землі, хоч його давній котрийсь предок походив з гір Кавказу. Але то було давно у поколіннях. Зараз він син Полтавщини і говором, і душею. Завжди він приємно, сильно мистецько напружений. Його очі завжди сміються широко й радісно, й завжди хочеться його міцно, дружньо обняти. Але щось у нього є, що мають всі советські люди, речі і сама советська природа. Щось недокінчене, недовигранене, недошліфоване» [8].

Українська інтелігенція, з позицій емігранта Самчука, мала б засуджуватися, адже «їх вухо байдуже слухає чужу мову, їх уста не перечать, коли говорять не по-своєму, їх переконання миряться з невиразністю». Однак він знаходить їй виправдання – це трагедія, адже під тиском більшовицьких тортур, залякувань, заслань, тюрем українська інтелігенція не могла сповна себе реалізувати, розкрити свій творчий потенціал. Мета більшовицької ідеології була очевидною – з української інтелігенції зробити манкурта, підкорити волі безбожної країни з її бездуховним ідеологічним началом. І це сталінській владі вдавалося, бо люди, налякані тортуррами, хотіли вижити й жити в цій нелюдській за своєю суттю державі.

Восени 1941 р. У. Самчук побував у Києві. По собі залишив кілька статей у часописі «Українське Слово» та його додатку «Літаври». Зокрема, нами було віднайдено 4 статті в газеті «Українське Слово» та 1 – в додатку «Літаври» [24; 26].

На шпальтах часопису «Українське Слово» У. Самчук не відходить від лінії, розпочатої на сторінках газети «Волинь». Він продовжує ідею утвердження українського народу. Саме цій темі присвячена стаття «Нарід чи чернь?», у якій автор зазначає: «...Найбільшим нещастям українського народу було те, що ціла його історія – перманентне намагання когось зробити з нас не те, чим призначила нас природа. Втручалися до нашої рідної мови... Всяка влада, яка тільки не була на нашій землі, – російська чи польська, нічим іншим не займалася, а лише доводила нам, що ми – не ми, а щось інше... Нам залазили в саму душу, плювали там на все, що є для нас святого, не давали змоги боронитися. Останні роки панування большевизму особливо яскраво довели нам, що значить таке втручання. Навіть ті чи інші літери казали нам вимовляти так, як хочуть вони. Диктували нам наше відношення до чужого, до того, що нам

вороже... Наслідки з усього цього на сьогодні такі, що величезна частина нашого, особливо міського, населення з національного погляду являє собою не що інше, як юрбу, що не належить ні до якого народу, що не має нічого святого, що не говорить ні одною мовою. Це не є нарід. Це – чернь...» [25].

Спогади про окупаційний Київ пізніше стануть основою для книги «На вороному коні». Велике враження на головного редактора «Волині» справив голова Київської міської управи В. Багазій [8]. І дійсно, Володимир Пантелеймонович на новій посаді проводив значну роботу з відбудови міста. Завдяки зусиллям В. Багазія був створений Український Червоний Хрест, функціонувала Українська національна рада. У той період міська управа намагалася відкрити сирітські притулки та школи, опікувалася розселенням киян-погорільців [4, 17].

Проте В. Багазію не судилося довго пробути на посту міського голови та втілити в життя всі свої наміри. 19 лютого 1942 р. він був заарештований. Його звинуватили в тому, що він «поступово намагався витіснити німецький вплив, а українські вимоги довів до меж конфлікту». Вітчизняний історик О. Кучерук стверджує, що В. Багазія тримали в київському гестапо майже до відступу німців із Києва, а потім розстріляли в Бабиному Яру. Хоча точну дату насильницької смерті другого міського голови встановити практично неможливо, проте незаперечним є той факт, що його діяльність на посаді київського бургомістра спрямовувалася не лише на налагодження економічного, адміністративного, культурного життя в місті. Залучаючи до роботи своїх однодумців з ОУН(м), В. Багазій намагався відстоювати національні інтереси українського народу [4, 17].

Скорботні враження Самчука закарбовані в репортажі «Крізь бурю й сніг» після відвідин Байкового кладовища. Він порівнює зруйновані більшовиками могили Байкового цвинтаря з кладовищами Парижа, Рима, Праги, де впродовж тисяч років могили доглянуті й наче кожному мандрівникові говорять – ми вмерли, але ми все-таки живемо. І Самчук дає відповідь на питання в таких рядках: «Бо ми належали до народу, який плакав таку ж велику мораль, як був і сам великий. На що, судячи із занедбаного Байкового кладовища, претендував безбожний народ такої ж бездуховної країни, як СРСР? На манкуртів. І навіть той факт, що дві тисячі коней радянські військові тримали влітку 1941 р. на кладовищі, промовисто підтверджує свого роду манкуртство та вандалізм. Похилені хрести, зарослі бур'янами могили Садовського, Марії Заньковецької, Івана Нечуя-Левицького, Кониського, Миколи Лисенка, Бориса Грінченка, Михайла Грушевського, Лесі Українки... Письменник віддав шану всім їм, відвідавши місце їхнього вічного спочинку [8].

Улас Самчук у Києві був недовго, але постійно стежив за тамтешніми справами. Враження, пов'язані з історичною минувиною Києва, національно-визвольною боротьбою українського народу, «Волинь» висвітлювала в кожному номері. Більшу частину цієї тематики, ризикуючи життям, брав на себе Улас Самчук. Так, у листопаді 1941 р. у Рівному українські патріоти відзначили 20-річчя трагічної загибелі 359 героїв визвольної боротьби України під містечком Базар, що на Житомирщині. Створили комітет, до якого увійшли У. Самчук, Н. Кибалюк, П. Зінченко,

проф. Корольчук, д-р Сав'юк, Н. Хасевич, А. Демо-Довгопільський. Члени комітету прагнули відзначити цю трагічну річницю величніше, ширше, прилюдніше в усій Україні, а особливо на місці тієї вікопомної події в м. Базар. У героїв Базара були попередники – це герої Крут. Цій темі Самчук присвятив дві передові статті – «Героїзм наших днів» та «Крути» [1; 3].

Героїзм свій український народ виявив у численних походах під Крутами, під Базаром, навіть під Хустом. Але «всі ці показові сеанси» завжди до дрібниць повторюються й залишають по собі лише матеріал для сумних річниць та панахид.

Автор статті на боці героїзму раціонального, а не стихійного, жертвовного: «Героїзм наших днів досить прозаїчний: чинно й активно включитись у життя. Той герой, хто не лише візьме в руки рушницю, щоб десь героїчно загинути, але й вмітиме ту рушницю викувати» [15]. Героїзмом доби, йому сучасної, Самчук називає працю: чорну й білу; мозку й рук. «Інакше скільки б ми не дочекалися «відповідних моментів», завжди будемо невідготовлені, завжди будемо на академіях оплакувати нещасних хлопців-героїв, що без зброї з піснями йшли проти вдесятеро сильнішого й до зубів озброєного ворога. Це, по-моєму, заняття для нас зовсім не відповідне і... скажу, жалюгідне. Можна бути переможеними, але не можна йти до бою без зброї. Особливо у часі, коли йде до бою не так людина зі списом, як панцерова машина, яка вимагає знання, зручності, інтелігенції і свідомого патріотизму» [15].

Ідея життя і призначення на землі молоді людини, на думку публіциста, повинна бути прагматична. Насамперед молодь повинна бути «свідомою національно, свідомою своєї людської гідності і чинною в життю». Виховання почуття національної гідності представників молодого покоління як основи здорової української нації – лейтмотив передової статті «Молодь» [23]. Однак автор вважає, що самореалізуватися молода людина може лише в місті. У місті, а не в селі є можливість молоді гартувати своє тіло й дух, здобувати знання. Місто Самчук називає «недобудованою хатиною нашого національного життя, бо місто – мозок, місто – голова, місто – динаміка».

У передовій статті «Господарство і праця» У. Самчук наголошує, що першочерговою вимогою часу є розбудова національного господарства, усіх його галузей. Працю трактує як щоденну потребу людини. Для того, щоб від землі взяти більше, слід виконати такі завдання: провести інтенсифікацію, поліпшити сільське господарство, удосконалити та підвищити його культуру. Для того, щоб досягти ефективності сільськогосподарського виробництва, потрібно закладати бази збуту, підприємства для переробки сировини, розбудовувати банківську справу. І все це заради важливої мети: «Господарство – це одна з основних підстав потужності і сили народу. Було, є і вічно буде незаперечною істиною, що від господарського еквівалента у великій мірі залежить становище народу і держави у світовій політичній системі» [13]. Основною метою статей із подібної тематики було бажання автора прищепити українській людині любов до праці задля майбутньої Української держави.

Передова стаття У. Самчука «З Новим роком!» дає читачам зрозуміти те, на що розраховував український народ, на що покладав свої сподівання від 22 червня

1941 р. – це лише вимріяне майбутнє, сенс цієї війни значно жорстокіший взагалі, а для українців і поготів [2].

Батьком нації У. Самчук називає Тараса Шевченка. Заповіти великого Шевченка імпонують письменнику у питаннях формування нації: «І сьогодні у ці дні великих історичних пересувань, у дні неймовірно напруженої боротьби, у дні, коли міняється обличчя світу сьогодні більш, ніж коли, нам треба мати в собі Шевченка. Його прапори, його життєві девізи, його воля і його віра повинні діяти у нас. Перемога на фронті, перемога права і справедливості має для нас вирішальне значення. Ми знаємо, що наш народ жив і жити далі буде, але нам не все одно, у яку форму його життя увіллється. Тому якраз ми тримаємось Шевченкових заповітів, і тому якраз всі наші чини мають бути спрямовані у відповідньому напрямку» [21].

Апогеєм утвердження української ідеї державотворення стала передова стаття У. Самчука «22 січня», у якій автор нагадує про ті далекі події 22 січня 1918 р., коли на площі Святої Софії був оголошений документ, де стверджувалося, що «український народ... виявляє і твердо документує волю свою бути незалежним і бути вільним». Публіцист відверто говорить про те, що ідеали незалежності українського народу живуть незнищені й в ці жорстокі дні війни: «Ми чесно, ми віддано, жертвенно йшли останні десятки років нелегкого історичного шляху, і де це було – чи в тайгах Сибіру, чи в болотах Берези, чи в чужих містах еміграції, ми одверто проповідували свої так само зрозумілі заповіді. І коли розгорнулася ця могутня світова війна, ми так само чесно і віддано вступили до неї з вірою, що ідеал наш вийде з неї ще більш посилений і ще більше сконкретизований» [18].

Улас Самчук – один із перших в українській літературі та публіцистиці, хто розвінчував культ Сталіна. Він розповів усьому світу про злочини «батька народів, які він здійснював під гаслом «визволення трудящих з-під іга капіталістів» відносно фінів, прибалтійських народів, а особливо – українців: «А вже з перших днів вступу совєтської армії за чужі границі з установ, з публічних місць зникла місцева мова, зникали місцеві люди, зникали місцеві порядки. Натомість поставали російські вулиці, мова, преса, школа. Але що то мало спільного з імперіялізмом? Це ж, прошу вас, не імперіялістичне, а московське» [20].

Улас Самчук не сприймав сталінізм ні як ідеологію, ні як існуючий суспільний лад, в основі якого були закладені механізми нищення особистості як фізично, так і духовно. Голод, штучно спланований сталінським режимом проти українського народу в 1932 – 1933 рр., у Самчуковій творчості розвінчується на основі фактів; автор уперше назвав цифру знищених голодною смертю українців – 12 млн: «Нікому, а в тому числі і панові Сталіну, який же пам'ятає роки славні і незабутні 1922 та 1934. Це були роки, які, як кажуть знавці, забрали з України не більш – не менш, а 12 мільйонів населення. Цифра вистачальна, пане Сталіне, щоб ми, українці, щоб наші нащадки і наша історія поставили вам у самому центрі України гігантський пам'ятник – прокляття і жаху! Ті матері, що з голоду пожирали своїх дітей, ті гори опухлих тіл, ті розсипані по нашій святій землі кістяки, напевно, не минуться вам отак, як викурена ваша знаменита люлька. Як не зараз, то завтра, то за сто літ стануть вони на суді історії

і вкажуть на вас, як на того, що завинив цей мор... Сталін і ще раз Сталін є той, який виплевав ту фабрику знищення, а червона його армія – ніщо інше, як звиродніле знаряддя його пекельного підприємства. Більшовизм є кінець всіх культур, кінець всіх вищих моральних, релігійних вартостей» [20].

Фатальною в долі Самчука стала передова стаття «Так було – так буде», спрямована проти злодіянь німецьких окупантів на території України. Вона не що інше, як голос змученого страшною війною, але нескореного українського народу. У ній автор не вдається до езопової мови, натяків, недомовок, а речі називає своїми іменами.

Війна в оцінці Самчука – це нужда, позбавлення людей на своїй землі життєвих вигод; це – каліцтва, хвороби і... смерть. Однак усі ці негативні явища змушують людину ще більше й цупкіше триматися за життя. Отже, віталістична концепція Самчука базується на його настановах і висновках: «Видержати, не піднести догори рук, не здатися і не впасти – це перші й дуже конечні вимоги, які ставимо перед собою і які за всяку ціну дотримати мусимо. Не треба ставити питання чому. Щоб бути, щоб жити, щоб працювати і щоб творити нові життєві форми. Щоб утримати свою живу, творчу силу серед живих і творчих сил інших, щоб не піддатися і щоб колись по віках нам не сказали, що якраз ми були тими слабшими, яких історія зіпхнула під свої колеса і розтоптала» [22].

Стаття «Так було – так буде» після цензури була надрукована на першій сторінці газети «Волинь» накладом 40 тисяч примірників 20 березня під формальною датою 22 березня 1942 р. І такого вільнодумства нацисти не могли пробачити У. Самчуку.

Уже 23 березня Улас Самчука арештували. На щастя, ув'язнення тривало місяць – якось викрутився. Виїхав до Німеччини.

Ще в листопаді 1943 р. відвідав рідні місця в Україні. Зустрічі з численними родичами, односельцями, друзями дитинства ще довго живитимуть його творчість.

Залишатися в Україні ставало дедалі небезпечніше. Одружившись із Тетяною Праховою, у минулому акторкою, монтажистом, емігрує до Німеччини. Там перебуватиме до 1948 р., у таборах для переміщених осіб зазнає поневірянь. Про все це він згодом напише в мемуарах «П'ять по дванадцятій».

У 1948 р. У. Самчук переїздить до Канади. Став одним із засновників об'єднання українських письменників «Слово», яке утворилося 1954 р. в Нью-Йорку.

Помер Улас Самчук 9 липня 1987 р. у Торонто.

Говорячи про Улас Самчука як журналіста, слід зазначити, що його феномен досі залишається загадковим. Літератор не мав вищої освіти, однак завдяки «бажанню бути письменником» та наполегливій нелегкій праці над словом він досяг вершин світової слави. Як публіциста його сформували Схід і Захід, дві традиції, дві культури. Слід зазначити, що насичене до краю політичне, літературно-публіцистичне життя талановитого письменника довоєнного періоду сформувало його ще більше для важчої та жорстокої боротьби в роки Другої світової війни.

У. Самчук охарактеризовував свій пройдений шлях так: «Маю сорок років життя. Народився під час війни, зрів під час війни. Одинадцять років війни і революції,

15 років вигнання, 14 миру. Польська, німецька, мадярська в'язниці. Тричі нелегальний перехід кордонів. Свідок постановня України, Польщі, Чехословаччини, Карпатської України, протекторату, Генерального губернаторства, Райхскомісаріату України, Другого Райху, Третього Райху. Свідок їх упадку. Свідок двох найбільших війн в історії світу. Царі, королі, імператори, президенти, диктатори. Муссоліні, Гітлер, Сталін. Голод 1932 – 1933, концентраційні табори... І вічне вигнання» [10, 216–217].

Упродовж усього свого життя У. Самчук поєднував письменництво з журналістикою. Цю гармонію яскраво охарактеризував Юрій Клиновий у статті «Улас Самчук – його сімдесятиріччя»: «У його творчій натурі існує дуалізм, дві споріднені музи постійно зводять боротьбу під час його творчого горіння: одна муза епосу Калліопа, муза великого письменника, друга – модерна її сестра, муза широкого спілкування зі своїм народом, муза знаменитого журналіста. Обидві вони, ці музи, нерозривно сплетені в його душі і в його літературному доробку» [7, 421].

Більшості проаналізованих публікацій У. Самчука притаманні емоційна насиченість, аргументованість. Зважаючи на жорстку цензуру з боку окупантів, автор був змушений удаватися у своїй творчості до натяків та історичних паралелей. Уся публіцистична спадщина У. Самчука аналізованого періоду пронизана ідеєю здобуття Україною незалежності, ідеєю побудови власної держави з усіма державотворчими інституціями на засадах демократичності. Найраціональнішим шляхом розвитку української нації, моделлю відродження української державності Улас Самчук вважав досвід європейських країн. Розв'язання українського питання літератор убачав у заволодінні українцями на рідній землі всіма ділянками суспільно-політичного життя, у відродженні культурно-національних надбань українського народу, його етнотрадицій.

Джерела та література:

1. *Волинь. – 1941. – 14 грудня.*
2. *Волинь. – 1942. – 1 січня.*
3. *Волинь. – 1942. – 25 січня.*
4. *Заболотна Т. Адміністрація Києва в роки нацистської окупації / Т. Заболотна // Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років»; редкол.: Л.В.Легасова (кер. проекту) та ін. – К., 2012.*
5. *Жив'юк А.А. Вплив громадсько-політичної та літературної діяльності Уласа Самчука на розвиток української національної свідомості (1920-ті – 1990-ті роки): Дис. ... канд. іст. наук: 09.00.12. – К., 2002.*
6. *Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський. – Львів: НТІП, 1992.*
7. *Клиновий Ю. Улас Самчук – його сімдесятиріччя / Ю. Клиновий // Клиновий Ю. Моїм синам, моїм приятелям: Статті й есеї / Ю. Клиновий. – Едмонтон; Торонто, 1981.*
8. *П.Б. Кризь бурю й сніг // Волинь. – 1941. – 4 грудня.*

9. Павлюк І. *Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917 – 1939, 1941 – 1944 рр.)* / І. Павлюк; НАН України; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника; Наук.-дослід. центр періодики. – Львів: Каменяр, 2001.
10. Самчук У. *П'ять по дванадцятій: Записки на бігу* / У. Самчук. – Буенос-Айрес, 1954.
11. Його ж. *На коні вороному* / У. Самчук. – Львів: Літопис Червоної Калини, 2000.
12. Його ж. *За мужню дійсність* / У. Самчук // Волинь. – 1941. – 1 вересня.
13. Його ж. *Господарство і праця* / У. Самчук // Волинь. – 1941. – 21 вересня.
14. Його ж. *Рівновага* / У. Самчук // Волинь. – 1941. – 23 жовтня.
15. Його ж. *Героїзм наших днів* / У. Самчук // Волинь. – 1941. – 14 грудня.
16. Його ж. *На коні вороному* / У. Самчук // Волинь. – 1941. – 14 грудня.
17. Його ж. *Ясно і виразно* / У. Самчук // Волинь. – 1941. – 28 грудня.
18. Його ж. *22 січня* / У. Самчук // Волинь. – 1942. – 22 січня.
19. Його ж. *Європа* / У. Самчук // Волинь. – 1942. – 1 лютого.
20. Його ж. *Сталінові «Pro тетогія»* / У. Самчук // Волинь. – 1942. – 5 березня.
21. Його ж. *Шевченко* / У. Самчук // Волинь. – 1942. – 8 березня.
22. Його ж. *Так було – так буде* / У. Самчук // Волинь. – 1942. – 22 березня.
23. Його ж. *Молодь* / У. Самчук // Волинь. – 1942. – 3 грудня.
24. Його ж. *3 книги про хліб: Уривок з роману «Марія», що незабаром вийде з друку* / У. Самчук // Українське Слово. – 1941. – 10 жовтня; Його ж. *Свідомо жити* / У. Самчук // Українське Слово. – 1941. – 1 листопада; Його ж. *Нарід чи чернь* / У. Самчук // Українське Слово. – 1941. – 9 листопада; Його ж. *Вимоги твердого часу* / У. Самчук // Українське Слово. – 1941. – 21 листопада.
25. Його ж. *Нарід чи чернь?* / У. Самчук // Українське Слово. – 1941. – 9 листопада.
26. Його ж. *Наш Київ* / У. Самчук // Літаври. – 1941. – 17 листопада.
27. Смірнова В.І. *Інформаційно-довідковий покажчик «Українська преса за часи нацистської навали. 1941-1944 роки (на матеріалах групи «Газети» фондозбірні Меморіального комплексу)»* / В.І. Смірнова. – К., 2010.
28. *Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років».* – КН-41320. – Г-6889; КН-16502. – Г-879; КН-16508. – Г-866; КН-20042. – Г-1137; КН-41321. – Г-6890; КН-16480. – Г-841; КН-16173. – Г-789; КН-16509. – Г-867; КН-16479. – Г-840; КН-16176. – Г-192; КН-12537/1. – Г-460/1; КН-12537/2. – Г-460/2; КН-16179. – Г-795; КН-19047. – Г-1102.
29. Шаповал Ю.Г. *Газета «Волинь» як український часопис (1941 – 1944 рр.)* / Ю.Г. Шаповал // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1994. – Вип. 1.
30. Шаповал Ю.Г. *Чого не гоїть огонь* / Ю.Г. Шаповал // Україна Людей: особистість у контексті національного чину. – Львів, 2001.
31. Черняков Б.І. *Періодична преса на окупованій території України* / Б.І. Черняков // Наукові записки Інституту журналістики. – 2005. – Т. 18.

© **Виталий ГЕДЗ**

ЖУРНАЛИСТСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ У. САМЧУКА В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Рассказывается о журналистской деятельности У. Самчука в годы Второй мировой войны. Анализируются статьи, помещенные писателем в журналах «Волянь», «Украинское Слово». Передается впечатление журналиста во время пребывания в оккупированном Киеве осенью 1941 г.

Ключевые слова: Улас Самчук, журналистская деятельность, Вторая мировая война, оккупация, ОУН (м), «Волянь», «Украинское Слово», Е. Телига, В. Багазий.

© **Vitaly GEDZ**

JOURNALIST SAMCHUK IN WORLD WAR II

Covers the activities U. Samchuka as a journalist during the Second World War. Analyzed articles contained in the journal writer «Volyn», «Ukrainian word». Transmitted impression of a journalist living in the occupied Kiev in 1941

Keywords: Ulas Samchuk, journalist, World War II, occupation, OUN (M), «Volyn», «The Ukrainian Word» O. Teliha, V. Bagazyi.